

ORBÁN László

A zseniális író és a fáradhatatlan honleány, avagy Jávor Bella élete és munkássága

Származása

Jávor Bella, eredeti nevén Stahl Borbála (máshol Izabella vagy Arabella) a legnagyobb valószínűséggel 1892 körül született Nagybányán, izraelita családban. Eredeti anyakönyv hiányában eltérő adatok állnak rendelkezésre a születési idejéről. Az Abádi Jakabbal (Imrével) kötött házasságának a bejegyzése születését 1890. október 12-re datálja,¹ ez viszont ellentmond 1911 augusztusából származó visszaemlékezésének, amely szerint akkor még nem volt egészen húszéves.² A titokzatosság talán nem is véletlen, hiszen maga Jávor Bella írta, hogy „Mikor születtem? Édes Istenkém, csak ezt nem mondhatom meg [...] örizkedjél attól a nőtől, ki éveinek számát az orrodra köti, mert az ilyen nő aztán mindent elmond neked.”³ A kérdést még tovább bonyolítja, hogy az 1941-ben keltezett halotti anyakönyve alapján halálakor negyvennégy éves volt, ami bizonyára hibás adat, hiszen annak alapján 1897-ben kellett volna születnie.⁴

A Szamos c. lap is foglalkozott a korával, mindenekelőtt kirívó fiatalsága és a tehetsége miatt. Az 1909. július 18-i számban a lap szerkesztői szerint „[...] határozottan csodálatba ejtett bennünket. Egy 17 éves leánytól ilyen szép tiszta stílust, pompás megfigyelést, ha piktúrához lehetne hasonlítani munkáját „plein airt”, igazán nem vártunk.”⁵ A megjegyzés erősíti azt a feltételezést, hogy a születés éve 1892 volt. Az újságcikkből értesülhetünk arról is, hogy rendkívül fiatalon indult el irodalmi pályafutása, hiszen mit is nevezhetnénk korai felfedezésnek, ha nem ezt a jellemzést!

Édesapja, Stahl Arnold kereskedő volt, aki 1861-ben született Máramarosszigeten. Őt sajnos korán elvesztette, már 1894. január 27-én meghalt Budapesten.⁶ Az apa foglalkozása némileg magyarázatot adhat arra, hogy miért élt a család több helyen, s miért titokzatosak Jávor Bella korai évei.

1 Abádi Jakab és Stahl Borbála házassági anyakönyvi bejegyzése.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-DB17-DK6?cc=1452460> (Letöltés: 2023. 02. 12.)

2 *Királyháza*, 1911. augusztus 1. 2.

3 *Szatmár-Németi*, 1911. január 15. 3.

4 Hevesi Józsefné Jávor Izabella halotti anyakönyvi bejegyzése.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-6MCB-SW?view=index&action=view&cc=1452460&lang=hu> (Letöltés: 2025. 04. 19.)

5 *Szamos*, 1909. július 18. 5.

6 Stahl Arnold halotti anyakönyvi bejegyzése.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9398-9T9Q-QH?view=index&action=view&cc=1787825&lang=hu> (Letöltés: 2025. 04. 19.)

Édesanyja Grünwald Dina volt, aki 1867-ben született. Sem születési helyéről, sem foglalkozásáról nem kerültek elő adatok, de Jávor Bella írta róla: „*Becsülni tudom, mert ezer hajótörés közepette az életre nevelt. Mindenem az övé, mindent neki köszönhetek. A két kezemet is, mely pedig nem csak legyező forgatására való.*”⁷

Jávor Bellának és családjának az ugoicsai Királyházára kerülése és annak körülményei szintén kevésbé ismertek. Egy humoros hangvételű cikkében, amit a Szatmár-Németi c. lapnak írt az 1910-es magyarországi népszámlálással kapcsolatban, így fogalmazott: „*Külömben: 1901. VIII. 24. óta vagyok boldog lakója - e sárfészeknek.*”⁸ Ebből arra következtethetünk, hogy kilencéves korában költözött a család Királyházára, az ok és a háttér azonban rejtve maradt. Elképzelhető, hogy ugyanaz a vasút vonzotta őket a nagyközségbe, ami korábban száz meg száz kereskedőt, hivatalnokot, és a modernizációban lehetőséget és megélhetést látó befektetőt.

Irodalmi tevékenysége az ugoicsai évek alatt

Az első általunk is ismert és megjelent írásai 1909-ből valók, amikor egy szabolcsi⁹ és több szatmári lapban is elkezdte publikálni a munkáit. Eleinte gyakran írt a Szamos c. politikai napilapba, valamint a Szatmár és Vidéke c. kifejezetten társadalmi, ismeretterjesztő és szépirodalmi hetilapba, majd a hangsúly fokozatosan a Nagybányai Hírlap és a Szatmár-Németi c. hetilap felé tolódott el. Az említett újságok szerkesztőségei nagy lehetőségeket láttak benne és a műveiben. 1909-ben a Szamosban így jellemezték az írónt: „*Nem akarjuk azt mondani, hogy magácska a csodagyermekhez tartozik, hiszen bizonyára protestálni is fog ellene [...] de határozottan csodálatba ejtett bennünket.*”¹⁰

Innentől erős lendületet vett az irodalmi tevékenysége. A különböző elbeszélései és novellái az egyszerű, hétköznapi karakterek izgalmas életeseményeit hozták az olvasó elé, ami elgondolkodásra és az élet átértelmezésére készítette az irodalomkedvelőt, valamint rámutatott az emberi személyiség összetettségére. Ugyanazon műveit csak nagyon ritkán jelentette meg a különböző lapokban, jellemzően minden periodikumnak más-más írást küldött.

7 *Királyháza*, 1911. augusztus 1. 2.

8 *Szatmár-Németi*, 1911. január 15. 3.

9 Itt mindössze a Nyírvidék c. községi jegyzői és tanítóegyesületi közlönyben, ill. hetilapban jelent meg a *Haza megye az asszony* c. novellája 1909-ben. (*Nyírvidék*, 1909. augusztus 2. 1–2.)

10 *Szamos*, 1909. július 18. 5.

Jávor Bella irodalmi tevékenysége Ugocsában

A publikálás helye	A mű címe és a megjelenés éve
Szamos napilap	Haza megy az asszony (1909), Skicc (1909), A csavargó (1909), Négylevelű lóhere (1910), Miért vetted el a kedvesemet! (1910)
Szatmár és Vidéke hetilap	Isten háta mögött (1909), Ködben (1909), Lakzin (1909), Levelek (1909), Ha visszajönnék... (1910), Levél (1910)
Nagybányai Hírlap hetilap	A ragadozó (1910), A teremtés urai (1910), Isten háta mögött (1910), A csavargó (1910), Kialvó tüzek (1910), A nagy szerelem... (1911)
Szatmár-Németi hetilap	Üzenet (1910), Fejlődünk (1910), Olasz kőművesek (1910), Másodvirágzás (1910), Kitépett levelek (1910), Ecce Homo (1910), Taktika (1910), Az egér (1910), Szélsőségek (1910), A ragadozó (1910), A teremtés urai (1910), A 15-ik laptól az 50-ik lapig (1910), A mezőről és más egyébről (1911), Ács bandi (1911), Emberek (1911)
Múlt és Jövő folyóirat	Mirjám néni (1912), A titokzatos Lea (1912), Dominó néni (1912), Kozák főtitost vizitje (1915), Graf von Bredow nálunk (1916), Maditáció – Abádi Imrének (1916)

Elvétve verseket is írt, ilyen volt például a Szamosban 1910-ben megjelent *Miért vetted el a kedvesemet!*, vagy ugyanebben az évben a Szatmár-Németi közölte az *Üzenet* című versét. Ugyancsak 1910-től jelentek meg a közéleti kérdésekkel foglalkozó írásai, igaz csak kis számban és irodalmi éllel megírva.

1912-től már nem a hírlapirodalom volt a meghatározó a tevékenységében. Ennek a legvalószínűbb oka az lehetett, hogy az írásai a Múlt és Jövő, 1911-től működő zsidó irodalmi, kulturális és művészeti kiadványban jelentek meg. Itt művészettel kapcsolatos témákkal is foglalkozott, pl. 1913-ban a nagyszombati Bruckenthal Múzeum bibliai tárgyú képeit ismertette.¹¹ Ugyanebben az évben részt vett az Izraelita Családi Naptár irodalmi részének a megírásában is.¹²

Már 1912-től tagja volt az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesületnek, aminek a szerkesztésében 1916 tavaszán *A magyar zsidóság háborús emlékkönyve 1914-1916* címmel egy gyűjtemény jelent meg, amelyben írók, tudósok, közgazdászok, művészek, haditudósítók jegyezték le a tapasztalataikat.¹³ Ezek sorában Jávor Bella az északkelet-magyarországi orosz betörésekre emlékezett vissza, amiket nagy valószínűséggel ő is átélt, hiszen Királyháza és Ugocsa ezeknek az eseményeknek közvetlen részese volt.¹⁴

11 *Világ*, 1913. szeptember 24. 15.

12 Dr. Blau Lajos, szerk. (1913). *Magyar Zsidó Szemle*. 30/4. 41.

13 *Az Ujság*, 1916. április 16. 14.

14 Vö. Tutuskó Ágnes (2016). *Az 1914–1915. évi orosz betörések nemzetiségpolitikai vonatkozásai*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest.

Az első világháború kitörésétől kezdve egy ideig nem az írásra koncentrált, hanem a hadsereg és a fronton harcoló katonák támogatását kezelte elsődlegesként.

Feltűnő az, hogy Jávor Bella korai irodalmi tevékenységének publikációs színterei nem az ugocsai lapok voltak. Ennek okát nem ismerjük, az viszont elképzelhető, hogy a szélesebb olvasóközönség reménye vonzotta Szatmár felé az írónőt, ahogyan az is, hogy Királyháza közlekedési és társadalmi kötődései Szatmár felé ezt vázolták a leglogikusabb választásnak. Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy családi kötődésekkel rendelkezett a vármegye irányába. Számos jel utal arra is, hogy Jávor Bella a szatmári társadalmi életnek inkább volt részese, mint az ugocsainak. Nagybányán 1912-ben már íróként részt vett az Izraelita Nőegyesület estélyén, ahol a zsidóságot témaként felölelő novelláit mutatta be.¹⁵

A Királyháza című lap

Ha gondolatban meglátogatjuk Ugocsát, s benne Királyházát, akkor megállapíthatjuk, hogy azok a történelem folyamán nem mellőzték a jelentősnek mondható irodalmi vonatkozásokat, hiszen elég, ha csak Pál apostol leveleinek fordítására gondolunk, amit Komjáti Benedek készített a királyházi Nyaláb-vár falai között, s máris láthatjuk, hogy nem a legkiesebb pontja ez a világnak. Az viszont felettébb szokatlan volt még a 20. század elején is, hogy egy alig 3500 fős nagyközségben, egy nő által alapított társadalmi és szépirodalmi lap induljon, akkor is, ha a hölgyek a századfordulón az irodalmat és az újságírást tekintve már valamennyire kitaposott úton jártak. Márpedig ez történt 1911. február 15-én, amikor Jávor Bella létrehozta a Királyháza c. periodikumot, ami kéthetente jelentet meg és az Ugocsai Központi Könyvnyomdában, Nagyszőlősen sokszorosítottak.

A hír nem kavarta fel sem az ugocsai irodalmi életet, sem pedig a sajtót. A Nagyszőlősi Hírlap néhány sorban tudósított róla egy eldugott bejegyzésben, s a jókívánságok mellett megjegyezte a szerkesztő nevét, valamint a négykoronás éves előfizetői díjat, ami nem számított soknak akkoriban.¹⁶ Sokkal nagyobb visszhangja volt a lapnak Szatmár vármegyében, ami nem is véletlen, hiszen Jávor Bella az írásainak nagy részét az itteni újságokban jelentette meg, így a Szamos, a Szatmár és Vidéke, a Szatmár-Németi és a Nagybányai Hírlap is foglalkozott vele. Ezek közül legbővebben a Szamos tudósításai részletezték, a nőktől a századelőn különösen furcsának számító kezdeményezést: „A kisasszony, aki egyébként a közeli Királyházán lakik, a jeles vasúti gócpontot Ugocsa irodalmi gócpontjává avatta. [...] Vidéken nem is tudunk hamarosan olyan lapot, amelynek nő lenne a szerkesztője és tulajdonosa.”¹⁷

Ha a Királyházából nem is lett irodalmi kovácsműhely, a lapalapítás ténye figyelemre méltó, különösen úgy, hogy mellette Jávor Bella széles írói kört is maga köré gyűjtött, akikkel gyakran más lapoknál dolgozott együtt, mint pl. Az *Ujságnál*, ami a királyházi írónő egyik kedvelt periodikuma volt. A Királyháza helyet adott azoknak a szerzőknek is, akik nem hivatásszerűen írtak, mindössze kedvtelésből, vagy irodalomszeretetből. A lap írásai rendkívüli energikusságról és pozitív életfelfogásról, ill. lokálpatriotizmusról tanúskodtak.

15 *Nagybánya és Vidéke*, 1912. augusztus 25. 4.

16 *Nagyszőlősi Hírlap*, 1911. március 2. 7.

17 *Szamos*, 1911. február 16. 3.

A lap neve is a lokális jelleget tükrözte, így a helyi eseményeket és a lapalapító szívéhez oly közel álló szépirodalmat akarta egyesíteni, ami a későbbiekben számos problémát szült. A nagyközség lakossága nem bírt el egy szépirodalmi lapot, a helyi hírek viszont túlságosan távol álltak az irodalom legtöbb formájától. Ezt maga Jávör Bella is érzékelte, s többször bánkódott azon, hogy a település még nem érett meg egy ilyen típusú újságra. A felismerése helytálló volt, hiszen a Királyháza c. társadalmi és szépirodalmi lap mindössze tizenkét számot élt meg, s még 1911-ben megszűnt. A lapbezárás legfőbb oka nem az újság minőségében keresendő, mert a tartalom és a színvonal, illetve a kezdeményezés sokakat támogatásra készítetett, ahogy arról maga Jávör Bella is beszámolt: „Kultúrmissziót teljesít...”, „A magyarosodásnak hathatós eszköze lesz...”, „Úttörőként kell üdvözljük...”¹⁸, hanem sokkal inkább a kereskedelmi-ipari beállítottságú nagyközség lakóinak más irányú érdeklődése. Mindez meglátszott az előfizetők számában is, ami mindössze huszonkettő volt. Ez a szám viszont csalóka, hiszen a különböző szervezeteken keresztül egy-egy lapszám akár négyszáz emberhez is elérhetett.

A megszűnés ellenére az újság kiváló betekintést nyújtott a korabeli Királyháza társadalmi életébe, illetve lehetőséget adott Jávör Bella korai írásainak a megismerésére. 1911-ben írta és a Királyházán jelentette meg a *Mi lett a vége?* és a *Még várok...* c. elbeszéléseit, amelyeket korábban még publikáltak. A színésznő, író és műfordító későbbi munkái már országos ismertségnek örvendtek.¹⁹

A fáradhatatlan honleány

A 20. század elején a nők társadalmi szerepe – hasonlóan a tudományos élethez – még formálódóban volt. Az első világháború viszont erősítette és kiemelte a támogató tevékenységüket, amit a hátszorból végeztek. Ezekben élen jártak az ország előkelőségei, de a sajtó is a fáradhatatlan, minden áldozatra kész nő képét festette az olvasó elé. Mindez nem is volt alaptalan, hiszen számos példa bizonyította azt, hogy a háttérből megszervezett, női támogatószolgálatok rendkívül jól működtek. Ilyen volt pl. az Augusztia-alap, amely jótékonyági rendezvények és gyűjtések segítségével támogatta a hadsereget, azok otthon maradt családját, esetleges özvegyeit vagy árváit. Az Augusztia-alapnak rendszeresen gyűjtött és adományozott Jávör Bella is.²⁰ A fiatal író erővel és lelkesedéssel állt olyan ügyek mellé, melyeket fontosnak és érdemesnek tartott. Az első világháború kitörésekor nemcsak gyűjtésekben vett részt, hanem egyéni akciókat is szervezett, nagy hévvel fogott neki a fronton szolgáló katonák segítségének. Lelkesedése országszerte ismertté vált. A főváros egyik legolvasottabb politikai napilapja, Az Ujság így írt róla és a királyházaikról 1914 augusztusában: „[...] óriás a lelkesedés, a lakosság éjjel-nappal a vonatnál van és zenével várja

18 Jávör Bella (1911). „Királyháza” nekrológja; „Királyháza” mint nekropolisz. *Királyháza*, 1911. augusztus 1. 1–2.

19 Ilyen volt a rendkívül népszerű Istenfélő Manassé, melyből az 1930-as években színházi előadás is készült. A műben az izraelita hit különböző ágazatainak ütközése kristályosodik ki: „[...] az orthodoxiának és a modernebb fölfogásnak összeütközése adja Jávör Bella zsidó drámájának témáját. Az egyik oldalon a férjnek, Manassének merev, dogmatikus, minden kétség nélküli és minden magyarázatot, alkut és fejlődést irtóztattal elvető hite, a másik oldalon a felesége, Eszter, aki roskadozik a fanatizmusnak a merev súlya alatt, vértanúja egy meggyőződésnek, amely nem az övé, tehát se szárnyat, se erőt nem adhat neki.” (Az Ujság, 1931. április 12. 20.)

20 Az Ujság, 1914. október 4. 12.; 1914. október 23. 8.

az átvonuló katonákat. Mindennel megvendégelik őket, Jávor Bella író nő maga készítette óriási pompás nemzetiszín selyemzászlót adott át egy átvonuló ezrednek, mit hatalmas éljenzéssel köszöntek meg.”²¹

Szintén Az Ujság felhívására Jávor Bella szivar- és csokoládégyűjtésbe kezdett a honvédek számára, mi több országos közleményt tett közzé, hogy az általa kidolgozott módszert népszerűsítse, miszerint az összegyűjtött ajándékok mellé bátorító üzeneteket is csatoljanak. A felhívást a Brassói Lapok is átvette, s hosszasan ecsetelte a környékbeli fiatal nők számára, hogy mennyire nagy megerősítés a távoli hadszíntéren szolgáló katonáknak Jávor Bella ötlete, s a szivar és csokoládé mellé személyes, kézzel írott üzenetek is szükségesek attól, aki az ajándékot az utcai gyűjtés során megveszi.²² Az ötlet valóban az újdonság erejével hatott, így a Pesti Hírlap és a Budapesti Hírlap is írt róla.²³

A hazafias író nő lankadatlanul folytatta a tevékenységét, hol a hadseregnek szóló pénzbeli adományokkal, hol gyűjtéssel a háború halottainak emlékére vagy éppen a hátramaradt családtagjaik megsegítésével.²⁴ A Múlt és Jövő folyóiratban már 1914-ben megszólította a zsidó nőket: „Hozzatok fordulok, zsidó asszonyok és lányok [...] most, mikor [...] minden őszinteségével ránk szakadt a háború – fogjunk össze!”²⁵ Még Királyházán élt, amikor a színházi előadásaival a fronton sebesülést szerző katonákat szórakoztatta,²⁶ sőt önkéntes ápolónőként is tevékenykedett.²⁷

Szintén Királyházáról írt levelet a frontra és küldött szivarokat a VII. hadtest katonáinak,²⁸ amit maga József főherceg táviratban köszönt meg: „[...] úgy a magam, mint vitéz katonáim, hálás, igaz köszönetet mondunk. Én magam fogom kiosztani azokat lehetőség szerint. Igaz tisztelettel József kir. herczeg, lovassági tábornok, a VII. hadtest parancsnoka.”²⁹

1915-ben csatlakozott a „Rezet-vasért” mozgalomhoz is, ahol megfelelő mennyiségű réztárgyért „Pro Victoria” feliratú vas gyertyatartót vagy kismozsarat lehetett kapni. Jávor Bella itt is egyedül annyit gyűjtött, mint egyes városok vagy önkormányzatok.³⁰ Az osztrák-magyar trónörökös királyházai átutazása alkalmából ismételten egy gyönyörűen hímzett selyemzászlót adott át személyesen IV. Károlynak.³¹ Az átadás lehetőségének ténye azt bizonyítja, hogy Jávor Bella addigra már jelentős ismertséget szerzett, s a hátszói támogatások megszervezésének, de még inkább a lebonyolításának egyik neves alakja lett Magyarországon.

21 Az Ujság, 1914. augusztus 23. 8.

22 Kérelem a brassói leányokhoz. Brassói Lapok, 1914. augusztus 12. 2.

23 Pesti Hírlap, 1915. január 4. 9.; Budapesti Hírlap, 1915. január 5. 7.

24 Az Ujság, 1914. október 23. 8.

25 Jávor Bella (1914). *Katonáinkért*. In: Dr. Patai József, szerk. *Múlt és Jövő*. IV. 39–40.

26 Dr. Patai József, szerk. (1915). *Múlt és Jövő*. V. 37.

27 Az Ujság, 1936. június 6. 11.

28 Dr. Patai József, szerk. (1915). *Múlt és Jövő*. V. 75.

29 Az Ujság, 1915. január 4. 6.

30 Az Ujság, 1915. június 18. 13.

31 Dr. Patai József, szerk. (1916). *Múlt és Jövő*. VI. 369.

Búcsú Ugocsától és a fővárosi évek

1916 nyarán eljegyezték egymást Abádi Jakab (Imre) íróval, akivel a Múlt és Jövő folyóiratban dolgoztak együtt. A frigy megkötésére 1916. december 16-án került sor Budapesten, a Dohány utcai Zsinagógában.³² A házassága miatt Jávor Bella elköltözött a fővárosba, ahol tizenegy évig volt Abádi házastársa. Együtt megalapították az első izraelita diáknevelő otthont, ami internátusként is működött.³³ Budapesten közel került a cionista mozgalomhoz,³⁴ részt vett a palesztinai zsidók és a szentföldi kolonizáció elősegítésében úgy, hogy a Magyar Hollandi Biztosító Intézet által létrehozott Zsidó Nemzeti Alap ügyeit férjével közösen vezette és koordinálta.³⁵

A siker és a hírnév is Budapesten érte utol igazán. 1920-ban lefordította Heinrich Heine *Sabbat hercegnő románca* c. művét magyarra.³⁶ Színházi műveit többek között a Pester Lloyd-palota dísztermében, a Zeneakadémia színháztermében és a Kisfaludy Színházban mutatták be.³⁷ Az elismerések sem vártak magukra, így pl. 1930-ban a Magyar Színpadi Szerzők Egyesületének igazgatósági tagjává választották.³⁸

Jávor Bella 1927-ben elvált Abádi Jakabtól, majd ismét férjhez ment Hevesi József mérnökhöz, akivel közösen szerkesztették a Boldogság útja c. folyóiratot.³⁹ Ezután is rendkívül aktív irodalmi és társadalmi életet folytatott, sőt a 30-as évek voltak a legtermékenyebb évei. Az *Istenfélő Manassé* c. művét nagy sikerrel játszotta az óbudai Kisfaludy Színház. A szigorú zsidó hagyományok között élő Manassé és felesége Eszter történetére a keresztény magyar közönség is kíváncsi volt. A darab olyannyira sikeres volt, hogy könyv formájában is megjelent az Alfabetum Kiadónál. Az újságok kivétel nélkül pozitív kritikát fogalmaztak meg vele szemben, mi több a könyv a zsidó folklór vonatkozásában is jelentős, hiszen szerepeltek benne a darabban előforduló eredeti héber dalok is.⁴⁰ 1930-ban megjelent *A mesebeli táltos – Színpadi játék* c. könyve és a *Tölcserfagylalt – Színpadi játék* c. feldolgozása is.⁴¹ Továbbra is szerkesztője maradt az *Egyenlőség* c. zsidó felekezeti és társadalmi hetilapnak.

1931-ben elvitte az *Istenfélő Manassé* színpadi változatát az akkor Csehszlovákiához tartozó Kárpátaljára. A darab előadásán ő maga is megjelent, s köszöntötte a közönséget. Az előadást a helyi lapok a szezon legjobban sikerült előadásának nevezték, s minden esetben megjegyezték az író nő kárpátaljai származását is.⁴² A sikerre való tekintettel a darabot Ungváron kívül más kárpátaljai városokban is játszani kezdték. Az, hogy a hazalátogatás

32 Dr. Patai József, szerk. (1917). *Múlt és Jövő*. VII. 38.

33 Uo. 329.

34 A cionizmus egy mozgalom és az erre épülő ideológia, amelynek célja a zsidó nép egyesítése és nemzeti újjáélesztésének elősegítése a történelmi hazájában.

35 Dr. Patai József, szerk. (1917). *Múlt és Jövő*. VII. 121.

36 Végh Gyula, szerk. (1921). *A XX. század könyvművészete*. Budapest. 45.

37 „Jávor Bella, a finomtollú költő nő verseit mutatták be tegnap este a magyar előadógárda legkitűnőbbjei. A kitűnő Pécsi Blanka, a nagytehetségű Holló Klára, a széphangú Medveczky Bella és még igen sokan mások mondták el Jávor Bella legszebb verseit. A szerzői-est igen nagy sikert hozott az írónőnek.” (*Esti Kurir*, 1928. január 18. 9.)

38 Magyar Nemzeti Levéltár, OL Országos Levéltár (1000-21. sz.), Polgári kori kormányhatósági levéltárak - K szekció (1770-1973), Sajtó levéltár (1914-1950), K 428 Könyvnyomatok (1920-1949), 1. kisdoboz.

39 *Népszava*, 1929. január 16. 9.

40 Mi készül? *Magyar Hirlap*, 1930. június 22. 23.

41 *Magyarság*, 1930. november 7. 20.

42 *Kárpáti Magyar Hirlap*, 1931. augusztus 5. 3.; *Uj Közlöny*, 1931. augusztus 2. 3.

alkalmával sikerült-e meglátogatnia Ugocsát, vagy esetleg Királyházát, sajnos nem derült ki, hiszen a csehszlovák érában már nem működött egyetlen ugocsi magyar nyelvű lap sem, ami tudósíthatott volna Jávor Bella visszatértéről.

A kárpátaljai körút után Budapesten számos önálló szerzői estét adott. A versei ismertté váltak, különösen a kortárs költészetet tekintve, s nem csak Budapesten, de vidéken is szavaltak az írásaiból.⁴³ Legismertebb verseskötete a *Más, új élet hajnala ez!* címmel jelent meg, amit leginkább kortársköltészetnek nevezett és modern hangulatú versekben gazdagnak mutatott be a szaksajtó.⁴⁴ A kötet díszkötésben is megjelent, melyet az irodalomkritikusok is véleményeztek. Forró Pál⁴⁵ ezt írta róla: „Az élet nagy misztikuma, napsugárban csillogó színek, mélységek felett ívelő megdöbben gondolatok értékes mozaikja Jávor Bella minden verse [...] egy gyötörődő, forró asszonyi lélekből szárnyal fel a tiszta poézis hangjain [...] a ma asszonya, szavai, formaérzéke teljes harmóniában csendülnek hangulataival [...]”⁴⁶ Jávor Bella szerves részévé vált a magyar színházi és irodalmi életnek is. Levelezésben állt a korszak neves irodalmáraival, mint pl. Dutka Ákossal, aki szintén újságíróként kezdte a karrierjét, majd a magyar irodalmi modernség egyik első képviselője lett, ami miatt írói körökben többször meghurcolták. A verseit jellemző modernitás közös pontként jelent meg Jávor Bella írásaival.⁴⁷

Az 1932-ben amerikai turnéra indult néhány színésszel egyetemben, hogy a tengerentúli közönség számára is bemutassa a munkásságát. Az előadásokról az Amerikai Magyar Népszava tudósított a legbővebben. 1932 májusában előbb a New York-i Craydon Hotel nagytermében, az Ady Endre Társaság művészestje keretében, az *Ady Endre a jós* c. előadása volt látható, majd a Carnegie Hallban előadták a *Tölcsérfagyalt* és a *Mesebeli Táltos* vígjátékokat, a *Végrendelet* c. drámát, illetve a *Doktorfeleség* három felvonásából az elsőt.⁴⁸ Mindkét estét nagy sajtóvisszhang és várakozás előzte meg. Már az első előadást is siker kísérte: „Akik a jeles magyar íróőnek Ady Endréről tartott kitűnő előadását hallották, vagy annak sikeréről másoktól értesültek, bizonyára örömmel fogadják Jávor Bella május 25-iki önálló színházi és irodalmi estjének hírért.”⁴⁹ A második előadásra nagy tömeget vártak a környékbeli magyarság közül, ami azonban valamelyest elmaradt a remélttől, s a korabeli sajtó így tudósított róla: „Sajnos, a közönség nem jelent meg olyan nagy számban, amint ezt az esemény megérdemelte volna.”⁵⁰ Ennek ellenére a siker így sem maradt el. Eredetileg egy rádióinterjú is terveztek Jávor Bellával, ami azonban ismeretlen okok miatt meghiúsult. Az interjúnak az előre megírt változatát viszont közölte a fent említett újság. Ebben ismét igazi patriótaként szólalt meg, s felvázolta a hazai nehéz gazdasági helyzetet, amibe az ország került Trianon és újabban a világgazdasági válság miatt. Arra kérte az amerikai magyarokat, hogy vásároljanak Magyarországról beszállított mezőgazdasági és kézműves termékeket, ezzel segítve a hazai

43 A Pápai Leányegyesület háziestélye. *Pápai Hírlap*, 1932. január 2. 3.

44 *Pesti Hírlap*, 1927. május 11. 12.

45 Forró Pál (1884–1942, Budapest). Eredetileg jogász végzettséggel rendelkezett, de az 1910-es évek végétől már csak az irodalomnak és az írásnak szentelte az életét. Forgatókönyvíróként a magyar filmgyártás egyik megalapozója volt.

46 Sárközi György (1931). *Apró bírálatok*. In: Babits Mihály – Móricz Zsigmond, szerk. *Nyugat*, 24/1. 123.

47 Marth Hildegard (1986). *Dutka Ákos kéziratos hagyatéka*. MS 4103-MS 4200. Budapest. 61.

48 *Amerikai Magyar Népszava*, 1932. május 12. 2.

49 *Amerikai Magyar Népszava*, 1932. május 19. 2.

50 *Amerikai Magyar Népszava*, 1932. május 28. 5.

exportot.⁵¹ Az előadásokon és a riporton túl több szelőestet is adott, ahol pl. a IV. Károlyral való találkozásáról is beszámolt a közönségnek. Mindez már a több mint félévesre sikerült turné végén történt. Az 1933. január 28-ra tervezett előadását viszont már le kellett mondania, az okok azonban nem kerültek nyilvánosságra.⁵² Nemsokára hazatért Magyarországra, ahol – a rendkívül széles érdeklődéséhez és tevékenységi köréhez méltán – nemcsak a művészeti karrierjét folytatta, hanem a már korábbi pedagógiai tapasztalatait is kamatoztatta, hiszen Budapesten „[...] elsőrangú ellátásra és nevelésre, iskolai előkészítésre, korrepetícióra, nyelvek és zene oktatására[...]"⁵³ alkalmas nevelőintézetet nyitott és működtetett.

Az amerikai útja utáni időszak fordulópont volt a színházi és írói munkásságában, olyan tekintetben, hogy érezhetően csökkent az általa kiadott művek mennyisége. Nem vonult teljesen vissza a kulturális élettől, hiszen a budapesti irodalmi és művészeti szalonjában hazai művészek festményei, nép- és iparművészeti kiállítások kaptak helyet,⁵⁴ s az amerikai látogatás élményei is feldolgozásra kerültek a *Newyork expressz* c. könyvében. 1935-ben több alkalommal is felolvasott a IV. Károlyra való visszaemlékezéseiből a Magyar Nők Szentkorona Szövetségének teadélutánjain.⁵⁵ 1936-ban kiadta az *Éjféli órán* c. színpadi darabot, valamint a Zeneakadémián megtartotta a jubileumi szerző estjét, ami szintén nagy sikert aratott, de innentől kezdve gyakorlatilag eltűnt a színházi és irodalmi életből. Mindennek talán még nem volt köze ahhoz, hogy néhány év múlva Magyarországon megjelentek a zsidótörvényeknek nevezett korlátozó intézkedések, ami egy lelkes magyar zsidó honleány értetlenségét joggal válthatta ki. Sokkal inkább összefüggésben állhatott az egészségügyi állapotával, hiszen a 30-as évek végén már olyan betegséggel küzdött,⁵⁶ ami nem sokkal később a halálát eredményezte.

1941. augusztus 11-én hunyt el Budapesten.⁵⁷ A *Múlt és Jövő* c. folyóiratban egy nagyszerűen megfogalmazott visszaemlékezés így foglalta össze az Ugocsából induló és az egész országot megnyerő író életét és munkásságát: „Egy igazi, nagy zsidó tehetség, egy sokat szenvedett asszony [...] írásaiban benne volt a zsidó milieu színe, a magyar táj koloritja, és álmai az ősi hazáról.”⁵⁸ Jávor Bella ötvözta a határtalan lelkesedést, az erőn felüli szorgalmat és a kitűnő írói vénát, ami már egy vidéki periferián is irodalomtörténeti nyomot hagyott maga után, majd pedig kilépve az országos közönség elé méltán érdemelte ki a két világháború közötti magyar irodalmi és színházi élet egyik ismert és még inkább elismert íróője megnevezést. Életének számos részlete még feltárára vár, de már most szimbolizálja azt, hogy a tehetség – még a megfelelő körülmények hiányában is – nem marad rejtve és idővel utat tör magának.

51 Rádióbeszéd írásban. *Amerikai Magyar Népszava*, 1932. június 13. 4.

52 *Amerikai Magyar Népszava*, 1933. január 27. 2.

53 *Budapesti Hirlap*, 1933. augusztus 26. 12.

54 *Budapesti Hirlap*, 1933. december 23. 9.

55 *Nemzeti Ujság*, 1935. február 16. 11.

56 A halotti anyakönyv szerint „általános hasúri rák”.

57 Budapest XIII. kerületi polgári halotti anyakönyv. 1083/1941. folyószám.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-6MCB-SW?i=46> (Letöltés: 2023. 02. 12.)

58 Dr. Patai József, szerk. (1941). *Múlt és Jövő*. XXXI. 145.

Jávor Bella „Judith” szerepében egy katonai kórháznak rendezett műkedvelői előadáson.
Forrás: Dr. Patai József, szerk. (1915). *Múlt és Jövő*, V. 487.

Irodalomjegyzék

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (1000-21. sz.), Polgári kori kormányhatósági levéltárak – K szekció (1770-1973), Sajtó levéltár (1914-1950), K 428 Könyvnyomatosok (1920-1949).

Szakirodalom

Marth Hildegard (1986). *Dutka Ákos kéziratos hagyatéka*. MS 4103-MS 4200. Budapest.
Tutuskó Ágnes (2016). *Az 1914–1915. évi orosz betörések nemzetiségpolitikai vonatkozásai*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest.

Korabeli források

Blau Lajos Dr., szerk. (1913). *Magyar Zsidó Szemle*. 30/4.
Patai József Dr., szerk. *Múlt és Jövő*. IV. (1914)., V. (1915)., VI. (1916)., XXXI. (1941).
Végh Gyula, szerk. (1921). *A XX. század könyvművészete*. Budapest.
Babits Mihály - Móricz Zsigmond, szerk. (1931). *Nyugat*. 24/1.

Sajtó

Amerikai Magyar Népszava, 1932. május 12., 1932. május 19., 1932. május 28., 1932. június 13., 1932. június 27.; *Az Ujság*, 1914. augusztus 23., 1914. október 4., 1914. október 23., 1915. január 4., 1915. június 18., 1916. április 16., 1931. április 12., 1936. június 6.; *Brassói Lapok*, 1914. augusztus 12.; *Budapesti Hírlap*, 1915. január 5., 1933. augusztus 26., 1933. december 23.; *Esti Kurir*, 1928. január 18.; *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1931. augusztus 5.; *Királyháza*, 1911. augusztus 1.;
Magyar Hírlap, 1930. június 22.; *Magyarság*, 1930. november 7.; *Nagybánya és Vidéke*, 1912. augusztus 25.; *Nagyszőlősi Hírlap*, 1911. március 2.; *Nemzeti Ujság*, 1935. február 16.; *Népszava*, 1929. január 16.; *Pápai Hírlap*, 1932. január 2., *Pesti Hírlap*, 1915. január 4., 1927. május 11.; *Szamos*, 1909. július 18., 1911. február 16.; *Szatmár-Németi*, 1911. január 15.; *Világ*, 1913. szeptember 24.

Adatbázisok

www.familysearch.org